

Б. Мирчевска-Бошева, К. Велјановска (Скопје, Р.С. Македонија)

Позитивните карактерни особини на човекот во зоонимната фразеологија (македонско-руски паралели)

Апстракт: Антропоцентрично насочените фраземи, како своевидно јадро на фразеолошкиот фонд на секој јазик, претставуваат секогаш интересен објект за лингвистичко истражување. Во овој труд ќе бидат разгледани македонски и руски фраземи кои во својот состав имаат компонента зооним, а се користат за означување на позитивните карактерни особини на човекот (кроткост, верност, работливост, храброст).

Клучни зборови: зоонимни фраземи, позитивни карактерни особини, македонски јазик, руски јазик

Б. Мирчевска-Бошева, К. Велјановска (Скопје, Република Северна Македонија)

Положительные черты характера в зоонимной фразеологии (македонско-русские паралели)

Аннотација: Антропоцентрически направленные фразеологизмы, как своеобразное ядро фразеологического фонда любого языка, всегда являются интересным объектом для лингвистических исследований. В данной работе будут рассмотрены македонские и русские фразеологизмы, имеющие в своем составе зоонимический компонент и используемые для обозначения положительных черт характера человека (кротости, верности, трудолюбия, храбрости).

Ключевые слова: зоонимные фразеологизмы, положительные черты характера, македонский язык, русский язык

В. Mirchevska-Bosheva, K. Veljanovska (Skopje, Republic of North Macedonia)

Positive Character Traits in Zoonymic Phraseology (Macedonian-Russian parallels)

Abstract: Anthropocentrically directed phraseological units, as a kind of core of the phraseological fund of any language, are always an interesting object for linguistic research. This paper will consider Macedonian and Russian phraseological units that have a zoonymic component in their composition and are used to denote positive traits of a person's character (meekness, fidelity, diligence, courage).

Key words: zoonymic phrasemes, positive traits, Macedonian language, Russian language

Карактерот на една личност е специфична комбинација на емоционално-мотивациски, социјални, морални и конотативни црти кои се уникатни за секој поединец. Станува збор за систем од вродени квалитети, како и квалитети стекнати во текот на животот во кој спаѓаат и темпераментот, волевите и интелектуалните способности. Тој се формира цел живот и се манифестира во постапките, во општественото однесување, во односот на човекот кон работата, кон другите луѓе итн.

Имајќи предвид дека зоонимните фраземи¹ со својата експресивност, сликовитост и метафоричност претставуваат одличен начин за изразување карактерни особини, интелектуални способности, емоционални и физички состојби и слично, во овој труд решивме да ги разгледаме карактерните особини токму врз база на фразеолошки материјал со зоонимна компонента во македонскиот и во рускиот јазик. Обично, зоонимните фраземи се користат за означување негативни карактеристики, т. е. негативната конотација доминира како во однос на вкупниот број зоонимни фраземи, така и во однос на разнообразноста на карактерните особини. Тоа беше дополнителен поттик во овој труд да се фокусираме на анализа на позитивните карактерни особини. За оваа прилика се ограничивме на следните карактерни црти: кроткост, верност, трудољубивост, храброст.

Анализата на фраземи пред сè ќе биде насочена кон утврдување на улогата на зоонимните компоненти во составот на фраземи и мотивацијата врз основа на која настануваат овие фраземи која според Видовиќ Болт (Vidović Bolt 2011: 47–48) може да биде:

- конкретна, воочлива и препознатлива со оглед на искуството и соживотот со различните животни,
- асоцијативна која може да се претпостави имајќи го предвид однесувањето на животните во околностите во кои се наоѓаат или се последица на утврдениот доживување на однесувањето на животните, и
- апсурдна кога немаат логично објаснување и се сметаат за предрасуди или стереотипи што им се припишуваат на животните.

Анализираниот материјал е ексцерпиран од “Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик” (2003–2009) на Т. Димитровски и Т. Ширилов, “Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник” (2008) на С. Велковска, необјавената магистерска дисертација “Фразеолошките изрази со компонента зооним во македонскиот јазик” на М. Томоска (2015), како и од статиите и прилозите на оваа тема во македонскиот, а во рускиот јазик: “Фразеологическиот словарь русского литературного языка” на А.И. Федоров (2008), “Русская фразеология. Словарь-справочник” на Р.И. Яранцев (1997), “Русская фразеология. Историко-семантический словарь” на В.М. Мокиенко (1998), “Фразеологическиот словарь русского языка” на А.Н. Тихонов (2003), “Фразеологизмы в русской речи” на А.М. Мелерович, В.М. Мокиенко (2005).

1. Првата особина што ја разгледуваме е кроткоста. За означување мирен, кроток човек во македонскиот јазик се користат зоонимите *божја бубалка*, *божја овчичка*, како *бубалка*, *мирен како бубаче*, *човек бубалка низ куќа*, *кроток како пупунец*, *мирен / кроток како јагне*, како *овца*, *мрава / мравка не гази*, а во руски-

¹ Под зоонимна фразама во овој труд се подразбираат фраземи што содржат најмалку еден назив на животно или придавски форми изведени од називот, како и лексемите што означуваат дел од телото на животното.

от јазик се користат: *божња коровка, кроткиј как голубъ, кроткиј как ягненок, кроткиј теленок, кроткиј как овца, овечье сердце у кого-л., комара (мухи) не обидит, комара (муху) не зашибет*. Во однос на оваа карактеристика се забележува релативна бројна изедначеност на единиците во двата јазика, но исто така лесно може да се направат паралели во поглед на зоонимната компонента.

Што се однесува до инсектите застапен е општ назив претставен преку формите бубаче, бубалка што во Дигиталниот речник на македонскиот јазик се објаснува како “1. инсект и 2. мирен, тивок човек (преносно значење)” и со називи на конкретни инсекти: *божја бубалка, божја овчичка, мравка* во македонскиот и *божња коровка* во рускиот јазик.

Термините *божја бубалка, божја овчичка* се народни називи за *бубамара* која освен што претставува еден од ретките инсекти кон кои човекот има позитивен однос, дополнително интригира со епитетот “божја” во своето именување.

Според легендата овој невин, нежен и совршен инсект е дар од Девицата Марија. Европа во средниот век бил нападната од инсекти, па поради тоа земјоделците побарале помош од Девицата Марија и секојдневно ѝ се молеле. Наскоро на полињата се појавиле бубамарите, инсекти со црвена боја кои се хранат со штетните инсекти. Кога бубамарите ги спасиле насадите земјоделците им го дале името “The Beetles Of Our Lady”, алудирајќи притоа дека ги испратила самата Богородица. Називот *божја бубалка* е најверојатно поврзан со седумте точки на нејзините крилја и со создавањето на светот. Седумте точки ги симболизираат седумте дена на создавањето: на седмиот ден бубамарата одлетува за да го објави божјото дело, а тоа е создавањето на светот. Ова толкување произлегува од значењето на бројот седум како сеопфатност во движење. Во сите култури се смета дека бубамарата е носител на среќа и благосостојба, дека остварува желби и сл. (Цветановски 2018: 164). Епитетот “божја” може да се асоцира и со кроткоста на овој тивок, мирен, ненаметлив инсект кој не напаѓа. Сево овоа послужило како мотивација за формирањето на овие фраземи за означување на мирен и кроток човек. Но, кај овие фраземи интересна е и семантиката. Имено, тие покрај основното значење – мек, добар, кроток човек, во себе ја носат и дополнителната нијанса на човек кој е премногу учтив и добар и тоа веќе оди на штета на неговите интереси.

Покрај со инсектите мирниот човек се споредува и со птица и тоа во македонскиот јазик со пупуец, а во рускиот јазик со гулаб. Гулабот претставува симбол на лекомисленост, на пролетта, на мирот, а во конкретниот контекст гулабот се користи за означување на мирољубива и кротка личност што наоѓа своја поткрепа во библиските текстови, поточно Исус во Новиот Завет ќе рече: Ете, Јас ве праќам како овци меѓу волци: бидете мудри како змии и незлобни како гулаби (Матеј 10: 16) (Орашиќ 2014: 11–12).

Истото значење се доловува и со називите на животни: *јагне* во македонскиот и *јагне, теле* и *овца* во рускиот јазик. Според изборот на зоонимите се забележува дека станува збор за младенчиња на домашни животни кои се карактеризираат со кроткост и милост. Кон ова може да се надоврзе и фактот дека и во библиските текстови застапени се овие животни во истото значење. Така, на пример, во Библијата јагнето е симбол на благост, кроткост и покорност, а телето за наивност, незрелост, покорност, а често и како жртва за приносување. Овде можеме да ги споменеме и фраземите кои веќе се сметаат за застарени и носат стилистичка ознака – книжевно или иронично: *агнец божий* и *агнец непорочный* чие значење е “кроток / плашлив

човек”, но во длабинската структура означува безгрешно јагне, т. е. го означува Исус Христос кој по сè е сличен на човекот, освен по гревот (Lalic 2018: 28).

Во овој контекст интересна е споредбата со овца (*како овца, кроткий как овца, овечье сердце у кого-л.*) која традиционално претставува еталон за глупав човек. Во толковниот речник на македонскиот јазик за оваа лексема го среќаваме следново толкување: “1. домашно животно, преживар што дава волна, млеко и месо и 2. лице што е многу кротко, мирно, наивно”, додека во Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик за фраземата *како овца* се дадени следниве значења: “1. гледа тапо и глупаво, 2. врви без отпор, без да се интересира каде оди и 3. многу кроток”. За фраземата – *овца* е стои едно толкување – “глупав е, будала”. Според ова, во фразеолошкиот материјал генерално доминира негативната симболика на овцата, но во овој конкретен пример за основа е земена библиската симболика на кроткост, нежност, плашливост (Ribarova, Vidovic-Bolt 2009:163).

Ако во претходните примери фразеолошкото значење се градеше врз основа на карактеристиките на конкретните животни, како и на претставата на човекот за нив, во последните примери значењето на кроток и мирен човек се гледа преку неговиот однос кон инсектите *мравка* во македонскиот и *комарец* и *мува* во рускиот јазик. Овде е интересен изборот на зоонимот, па ако во македонскиот јазик е искористена мравката која обично има позитивна конотација и симболизира работливост, дисциплинирност и организираност и која е обично тивка и ненаметлива и не му пречи на човекот, тогаш во рускиот јазик се употребени комарецот и мувата како инсекти кои се асоцираат со додевање, агресивност, како инсекти кои го нарушуваат мирот на човекот, неуморно го облетуваат, па дури и му ја пијат крвта.

2. Верноста е вид на посветеност што се манифестира како во односот кон блиските луѓе, така и во односот кон сопствените идеи, ставови и светоглед и се смета за своевиден показател за сигурноста и постојаноста на личноста која ја поседува оваа карактерна црта. Во ексцерпираниот материјал таа е претставена преку фраземите: *верно куче* и *верен како пес* во македонскиот и *собачья верность, верный как пес (собака)* во рускиот јазик. Во однос на оваа карактеристика забележуваме целосно совпаѓање на зоонимната компонента и на значењата во двата јазици што се должи на фактот дека кучето е широко познат симбол за верно животно, таа негова карактеристика се наоѓа во позадинската слика на овие асоцијативно мотивирани фраземи (Bunk, Orašić 2010: 240).

3. Трудолубивоста е способност да се има позитивен став кон сопствената работа, со задоволство да се вложи сила и време во процесот. Трудолубивиот, вредниот човек се претставува преку негова споредба со *мравка*, *пчела*, *крт*, *коњ* или *вол* во македонскиот во фраземите *вреден како мравка / пчела, работи како мравка, работи како крт / кртица, влече како вол, ринта како вол, работи / рмба како коњ*, а во рускиот преку споредба со *мравка*, *пчела* и *коњ* *трудиться как пчела (пчелка, муравей), ломовая лошадь*.

Во овие фраземи се застапни инсектите *мравка* и *пчела* кои се традиционално симбол за работливи, вредни инсекти.

Во однос на употребената лексема *коњ / лошадь* наидуваме на разлики меѓу значењата наведени во толковните речници и значењето на фраземите. Во Дигиталниот речник на македонскиот јазик лексемата *коњ* означува “1. Крупно домашно животно од редот на копитарите што се одгледува за работа, транспорт или спорт, 2. гимнастичка направа за вежбање, 3. шаховска фигура, 4. коњска сила,

5. тој што работи нешто лошо, што се однесува грубо, несмасно”. Во продолжение се наведени и примерите кои се среќаваат во разговорниот стил: *Полека, коњу еден. Коњу еден, ништо не знаеш*. Слично со: глупак (м.)

Фраземите *работи / 'рмба како коњ и ломовая лошадь* означуваат човек што извршува тешка, исцрпувачка физичка работа и ваквото значење е директно мотивирано од улогата на животните во животот на човекот. Така, улогата на коњот била многу важна за секое домаќинство особено во извршувањето на тешките физички работи.

4. Храброста како способност на човекот да дејствува и покрај стравовите нашла свој одраз во фразеологијата. Значењето “храбар човек” во македонскиот јазик се доловува со помош на фраземите *му држи петлото, полжав пуштил рогови, се бори како лав, се соколи, мечка страв, мене не страв*, а во рускиот јазик со фраземите: *бесстрашный как лев, смелый как медведь, смелый как тигр, смелый как леопард, храбрая как львица*. Лавот се среќава и во двата јазика што е разбирливо имајќи ја предвид неговата сила и борбеност, а во рускиот јазик храбриот човек се споредува и со мечка. Оваа лексема е застапена и во македонскиот јазик во изразот *мечка страв, мене не страв* како формула за самоохрабрување. Покрај ова, во македонскиот јазик регистрирана е и фраземата *полжав пуштил рогови* за означување на личност која е обично плашлива, но во конкретна ситуација решава храбро да се спротистави (Томоска 2015: 31).

Од примерите може да се заклучи дека доминираат сличностите меѓу двата јазика за позитивните карактеристики и нивните споредби во фраземите во чиј состав има компонента зооним. Во однос на мотивацијата за настанување на овие фраземи може да се каже дека пред сè станува збор за конкретни, воочливи и препознатливи карактеристики на животните што се јавуваат како резултат на соживотот со човекот и асоцијативни кои може да се претпостават имајќи го предвид однесувањето на животните во околноста во кои се наоѓаат или се последица на утврденото доживување на нивното однесување. Покрај тоа, се чувствува значајно влијание на библиските текстови и библиската симболика на животните која во одредени случаи доминира над стереотипните претстави за нив.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Bunk A., Opašić M. Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom. *Raspave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 2010. No 36/2, ss. 237–250.

Велковска С. (2008) Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник. Скопје. С. Велковска. 377 с.

Димитровски Т., Ширилов Т. Фразеолошки речник на македонскиот јазик: В 3 т. Скопје. Огледало. 2003–2009.

Мелерович А.М., Мокиенко В.М. Фразеологизми в русской речи: словарь. М.: Русские словари: Астрель, 2005. 855 с. / *MeleroVich A.M., Mokienko V.M.* (2005) Phrasemes in Russian Language: Dictionary. Moscow. Russkie Slovarei: Astrel Publ. 855 p.

Русская фразеология: ист.-этимол. слов.: около 6000 фразеологизмов / А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова; под ред. В.М. Мокиенко; С.-Петербург. гос. ун-т, Межкаф. словарь. кабинет им. Б.А. Ларина. 3-е изд., испр. и доп. М.: Астрель [и др.], 2005. 926, [1] с. / *Russian Phraseology: Historical and Etymological Dictionary. About 6000 phraseological units / A.K. Birich, V.M. Mokienko, L.I. Stepanova; ed. by V.M. Mokienko. 3rd ed., corrected and supplemented. Moscow. Astrel et al. Publ. 926, [1] p.*

Фразеологическиот словарь русскогo јазика / Сост. А.Н. Тихонов и др. М.: Русский јазик: Медиа, 2003. 336 с. / Phraseological Dictionary of the Russian Language / Compiled by A.N. Tikhonov et al. Moscow. Russky Yazyk. Media Publ. 2003. 336 p.

Томоска М. (2015) Фразеолошките изрази со компонента зооним во македонскиот јазик: магистерска дисертација. Скопје. Филолошки факултет “Блаже Конески”. 166 с.

Федоров А.И. Фразеологическиот словарь русскогo литературногo јазика: околу 13000 фразеологическиот единици. 3-е изд., испр. М.: АСТ: Астрель, 2008. 878, [1] с. / Fedorov A.I. (2008) Phraseological Dictionary of the Russian Literary Language: About 13,000 phraseological units. 3rd ed., rev. Moscow. AST: Astrel Publ. 878, [1] p.

Цветановски Г. Бубамарата во традицијата на словенските народи и дијалектните именувања во македонскиот јазик. Во: Фолклор, традиција, јазик: зборник на трудови од научниот собир одржан на 17–18 мај 2018. Скопје. Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”. 2019, сс. 163–168.

Яранцев Р.И. Русская фразеология. Словарь-справочник. Околу 1500 фразеологизмов. М.: Русский јазик, 1997. 845 с. / Yarancev R.I. (1997) Russian Phraseology. Dictionary-reference. About 1500 phraseological units Moscow. Russky Yazyk Publ. 845 p.

Lalić M. (2018) Biblijski frazemi sa zoonimskom sastavnicom u ruskom, portugalskom i hrvatskom jeziku. Zagreb. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. 75 s.

Opašić M. Zoonimska sastavnice u bibleizmima hrvatskoga i pojedinih jezika. U: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima Životinje u frazeološkom ruhu. Ur. I. Vidović Bolt. Zagreb. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, ss. 1–14.

Ribarova S., Vidović Bolt I. Biblijski zoonimski frazemi u hrvatskom, češkom i poljskom jeziku. U: Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I / Sesar Dubravka (ur.). Zagreb. FF press. 2009, ss. 163–170.

Vidović Bolt I. (2011) Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada. 207 s.

Сведения об авторах:

Биљана Мирчевска-Бошева,
доктор на филолошки науки
вонреден професор
филолошкиот факултет “Блаже Конески”
Универзитет “Св. Кирил и Методиј”
во Скопје

Biljana Mirchevska-Bosheva,
Doctor of Philology
Professor
“Blaže Konieski” Faculty of Philology
St. Cyril and Methodius University, Skopje
biljana.mirchevska@gmail.com

Катерина Велјановска,
доктор на филолошки науки
вонреден професор

Биљана Мирчевска-Бошева,
докт. филол. наук
професор
филологическиот факултет
им. Блаже Конеского
Универзитет имени свв. Кирилла и
Мефодия в Скопје

Катерина Веляновска
доктор филол. наук
професор

филолошкиот факултет “Блаже Конески”	филологически факултет им. Блаже Конеского
Универзитет “Св. Кирил и Методиј” во Скопје	Универзитет имени свв. Кирилла и Мефодия в Скопье
Katerina Veljanovska, Doctor of Philology Professor	
“Blaže Konieski” Faculty of Philology St. Cyril and Methodius University, Skopje k.veljanovska@gmail.com	